

Απόψεις...

| Αρθρογραφία | Σχόλια | Ιδέες

Μάθε να προφέρεις σωστά την πραγματικότητα | Ελύτης

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Δημήτρης Δασκαλόπουλος

«ΜΝΗΜΗ» VI.

*Είχες φυτέψει στην αυλή μας λουλούδια.
Ο σπόρος που κύλησε από τ' άγια σου χέρια
κράτησε καιρό μέσα του τη δύναμη της ζωής.
Προχτές ανοίχτηκε στο φως ένα τριαντάφυλλο
και είπε πως είναι η Ομορφιά
που δεν πεθαίνει με τον θάνατο.*

(Απόπλους, 1963, από την ενότητα «Ξανθίππη»)

Ανεμοδούριον

the swift stenography of daily life

Christopher Morley

Δημήτρης Δασκαλόπουλος, 1939-2026.

Κυριακή της Πεντηκοστής πρωί.

Τα ίχνη των φίλων.

Τα γραπτά του πάνω στο τραπέζι, παρακαταθήκη απλόχερης καλοσύνης, ευγένειας, βαθιάς πνευματικής παιδείας.

Μιας αγάπης για την πνευματική πορεία του τόπου συνδυσμένης με λεπτότητα και χαρά στο γράψιμο.

*

Ένα μικρό κείμενο σε αφιέρωμα για τον ΔΔ δέκα σχεδόν χρόνια πριν, στην Νέα Ευθύνη.

Και το ποίημα του "Εξοδος".

Λέξεις, κουβέντες, σκόρπιες αγάπες.

Ο Θεός να τον αναπαύσει.

Στην αγαπητή Μαρία δύναμη και κουράγιο.

*

Αντώνης Παπαβασιλείου

ΟΡΓΩΝΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΛΕΞΕΙΣ

«Σού γράφω στίχους

όπως όργώνει κανείς τό χωράφι του».

Ιανουάριος μήνας. Είχε ήλιο. Καί χιόνι. Μέ -16 βαθμούς. Τότε πήρες στά χέρια σου «Τά χρόνια μου και τά χαρτιά μου». Καί άνάσανες κατά τήν σελίδα έκατό, πλημμυρισμένος από μικρές, ήπιες γοητείες.

Τό '54 ό Καβάφης στήν άνθολογία τοῦ Περάνθη. Μικροί τόποι και νά χωροῦν τέτοια άνταμώματα. Οί βιβλιογραφίες, τόμοι μόχθου. Χειρόγραφα, καπνός μαστορικά φτιαγμένος, δεμένα τεύχη και συνομιλίες.

Περιοδικά, βιβλία, ποιητές. Ταξίδια στήν ένδοχώρα τής λογοτεχνίας. Ημερολογιακές καταγραφές (όνειρεύεσαι τήν έκδοσή τους). Στιγμιότυπα ένός κόσμου πού δημιουργεῖ, πού πάσχει, ζεῖ. Δοσμένα μέ μία ευγένεια - χαμηλόφωνη μουσική.

Τηλεφώνησα σέ φίλο καλό στήν Χαλκίδα, ξεχειλίζοντας

κάπως τόν ένθουσιασμό μου. Κάτι σαν τήν μεθυστική μυρωδιά τών φρεσκοτυπωμένων έγχρωμων σελίδων πού άναφέρει σέ λόγο του ό Δημήτρης Δασκαλόπουλος. Μέ χορευτικά «καπιτάλια» πού ύπομνηματίζουν τήν μεγαλοσύνη τών έλαχίστων.

Ποιητής ό Δ.Δ.; Βιβλιογράφος;

Γεωργός λέξεων λεπτής ποιότητας.

ΕΞΟΔΟΣ

Ο ήλιος του απογεύματος
φώτιζε τ' αδειανά ράφια
της βιβλιοθήκης.

Σκέφτηκε πως
έως ότου πεθάνει
δε θα έχουν ακόμα γεμίσει
από τους μελλοντικούς τόμους
της «Νέας Εστίας».

Των βιβλίων αγάπη

Αγαπημένα βιβλία του Δημήτρη Δασκαλόπουλου

Ποιητής, βιβλιογράφος, δοκιμιογράφος και κριτικός λογοτεχνίας, ο πρόσφατα βραβευμένος από την Ακαδημία Αθηνών Δημήτρης Δασκαλόπουλος για το σύνολο του έργου του, φυλλομετρά τις πίσω σελίδες της ζωής του. Από τα Κλασικά Εικονογραφημένα, τα Ανεμοδαρμένα ύψη και τη Μαντάμ Μποβαρί έως το Αλεξανδρινό Κουαρτέτο, τον Βιζυηνό, τον Ροΐδη, τον Γ. Χειμωνά. Δεσπτόζουσα θέση φυσικά σφ αυτή την ανακεφαλαιωτική αυτοβιβλιογράφηση κατέχει ο Καβάφης και ο Σεφέρης – ισόβιες μέριμνες του σημερινού φιλοξενούμενου στις Σελίδες της Τετάρτης. Καθώς και πλήθος στοχαστικών ή δοκιμιακών βιβλίων και αναφορών (Γιάσπερς, Μονταίνιος, Αουερμπαχ, Τ.Σ. Ελιοτ, Ε.Μ. Φόρστερ, Λορεντζάτος...), που δεν βάθουν μόνο το βλέμμα του, αλλά εμπλούτισαν και διαμόρφωσαν τη νηφάλια και ακριβή κριτική γλώσσα του.

Διαβάζω πάντοτε στο γραφείο ή σε μian αναπαυτική πολυθρόνα, με κοινό μολύβι και σημειωματάριο στο χέρι· ποτέ στο κρεβάτι. Επομένως το γνωστό ερώτημα «τι βιβλία έχετε στο κομοδίνο σας» δεν ισχύει για την περίπτωσή μου. Παλαιότερα, πριν κοιμηθώ, ξεφύλλιζα τα νέα τεύχη των λογοτεχνικών περιοδικών, τα οποία δεν παρακολουθώ πια συστηματικά όπως άλλοτε.

Η σχέση μου με τα βιβλία και την ανάγνωση άρχισε να οικοδομείται κατά τα μαθητικά χρόνια, όταν το οικογενειακό περιβάλλον με προμήθευε με τα «κατάλληλα» για παιδιά βιβλία –συνήθως απλοϊκές διασκευές κλασικών έργων της παγκόσμιας λογοτεχνίας– και ενισχύθηκε από τις μαγευτικές εικόνες των «Κλασικών Εικονογραφημένων» του Πεχλιβανίδη.

Δεν ήμουν τότε σε θέση να εκτιμήσω τη λογοτεχνική τους αξία· αποκτούσα, πάντως, οικειότητα με ονόματα συγγραφέων και με τίτλους. Πολλά από τα διεθνώς αναγνωρισμένα μυθιστορήματα τα διάβασα πολύ αργότερα όπως, εντελώς ενδεικτικά, τα Ανεμοδαρμένα ύψη, τον Δον Κιχώτη, τους Ρώσους Κλασικούς, τις Μεγάλες προσδοκίες, τη Μαντάμ Μποβαρί, τα Εκατό χρόνια μοναξιά.

Οι προτιμήσεις των νέων ανθρώπων στρέφονται πάντοτε προς την πεζογραφία –η ποίηση ακολουθεί. Ομολογώ πως έχω ακόμη αρκετά κενά στην παγκόσμια λογοτεχνία· όσο περνούν τα χρόνια και έχεις αποκτήσει συγκεκριμένα ενδιαφέροντα είναι δύσκολο να καλύψεις αυτά τα κενά.

Από τις εκτενείς μυθιστορηματικές συνθέσεις μπορώ να ξεχωρίσω δύο «παράλληλα» έργα: το Αλεξανδρινό κουαρτέτο του Lawrence Durrell και την τριλογία του Τσίρκα. Επιστρέφω συχνά στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, όπως και στα διαμάντια του Βιζυηνού. Από τους παλαιότερους, επίσης, με γοητεύει η σπινθηροβόλα καθαρεύουσα, το διαβρωτικό χιούμορ του Ροΐδη και οι ταπεινές περιγραφές του Μητσάκη. Από τους σύγχρονους, με έχουν σημαδέψει ορισμένα βιβλία του Βαλτινού και του Χειμωνά.

Στα φοιτητικά χρόνια με είχαν εντυπωσιάσει δύο βιβλία που δεν υπάρχουν πια στη βιβλιοθήκη μου: Το πρόβλημα της γερμανικής ευθύνης του Καρλ Γιάσπερς και τα Δοκίμια του Μονταίνιου, σε μια τυχαία έκδοση σε μετάφραση Κλέωνος Παράσχου. Σφαιρική εικόνα για το τι συνέβη στη Γερμανία από τον Μεσοπόλεμο και εντεύθεν μου πρόσφερε το τρίτομο έργο του William Shirer, Η άνοδος και η πτώση του τρίτου Ράιχ, ενώ μια απόλυτα τεκμηριωμένη περιγραφή της παγκόσμιας ιστορίας αποκόμισα από το πολύτομο έργο του Will Du-

rant, Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού.

Ενα από τα πιο αγαπημένα μου ιστορικά βιβλία είναι η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας του Α. Α. Vasiliev. Στα ίδια πάνω κάτω χρόνια είχε τεράστια απήχηση στους νέους ο Καζαντζάκης με τα μυθιστορήματά του, με τα ποικίλα ζητήματα που έθεταν τα κείμενα του, γλωσσικά και ιδεολογικά. Δεν ξέρω πόσο οικείο τον αισθάνεται ο σημερινός αναγνώστης.

Στην κατηγορία συγγραμμάτων γενικής παιδείας ουσιαστική βοήθεια έχουν προσφέρει (και όχι μόνον σε μένα) οι εκδόσεις του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης. Από τους κάπως παλαιότερους τίτλους περιορίζομαι να αναφέρω εδώ δύο: Gilbert Highet, Η κλασική παράδοση και Erich Auerbach, Μίμησις. Με γοήτευσαν και τρία άλλα βιβλία από διαφορετικούς εκδότες· τα περιεχόμενά τους επικαλύπτονται εν μέρει.

Πρόκειται για το Ο κόσμος του χθες του Στέφαν Τσβάιχ (παλαιότερα είχε κυκλοφορήσει και ως Ο χθεσινός κόσμος), για τα Απομνημονεύματα του Ερενμπουργκ, και για Το Παρίσι στα χρόνια του μεσοπολέμου του William Wiser. Δύο ακόμη σημαδιακά βιβλία: Ιστορίες του κ. Κόινερ του Μπρεχτ και Γράμματα σφ έναν νέο ποιητή του Ρίλκε.

Ως αυτοδίδακτος –όπως όλοι οι ποιητές– μυήθηκα στη ποίηση μέσα από τις σελίδες της Μεγάλης Ελληνικής Ποιητικής Ανθολογίας του Μιχ. Περάνθη, στην πρώτη τρίτομη έκδοσή της (1953-1955). Διεξήλθα με προσοχή όλους τους τόμους της «Βασικής Βιβλιοθήκης», προκειμένου να αποκτήσω γενική εικόνα της διαδρομής που ακολούθησε η νεοελληνική λογοτεχνία από την εποχή των βυζαντινών μυθιστοριών έως τα μέσα του 20ού αιώνα. Στον οικείο τόμο (Ελληνες Λυρικοί), που είχε επιμεληθεί ο Γιώργος Θέμελης, διάβασα για πρώτη φορά εκτενέστερα Καρυωτάκη, Αγρα, Πολυδούρη, Λαπαθιώτη, Ουράνη, μια και δεν υπήρχαν τότε συγκεντρωτικές εκδόσεις των ποιημάτων τους. Και ύστερα ήρθε η σειρά της νεωτερικής ποίησης.

Επί δεκαετίες τώρα, έχω σταθμεύσει στο έργο του Κ.Π. Καβάφη και του Γιώργου Σεφέρη, οι οποίοι με απασχολούν συνεχώς, χωρίς να μου είναι αδιάφοροι ή άγνωστοι όλοι οι άλλοι. Διαβάζω συστηματικά παλαιότερη, νεότερη και εντελώς σύγχρονη ελληνική ποίηση. Δεν θέλω να αναφέρω τις προτιμήσεις μου σε ζώντες σύγχρονους και πολύ νέους ποιητές μας.

Κάτι τέτοιο θα είχε ως αποτέλεσμα να μου κόψουν την καλημέρα οι υπόλοιποι... Θαυμάζω απεριόριστα τις σεφερικές Δοκίμες για τη λιτότητα, την ακρίβεια στην έκφραση και τη γλώσσα τους, όπως και πολλές εγγραφές στις Μέρες. Επανέρχομαι συχνά στα κριτικά κείμενα του Παλαμά (ιδίως για τους συγκαιρινούς του), όπως και στον εκδοτικά ολοκληρωμένο πια Αγρα.

Θεωρώ σημαντική την ανθολογία του Ζήσιμου Λορεντζάτου, Ελληνική κριτική σκέψη, καθώς και τις Μελέτες του, παρά το γεγονός ότι δεν συμφωνώ πάντα μαζί του. Από τους νεότερους με ενδιαφέρει πάντα η κριτική ματιά του Νάσου Βαγενά. Από τους ξένους, ο T.S. Eliot, ο E.M. Forster, ο Remy de Gourmont, ο E.R. Curtius (οι δύο τελευταίοι στις αγγλικές μεταφράσεις των δοκιμίων τους).

Επιμέλεια: Μισέλ Φάις

Πηγή: efsyn

Κατευόδιο του Ιουνίου για τον Δημήτρη Δασκαλόπουλο

Εταιρεία Συγγραφέων
Κατευόδιο του Ιουνίου
για τον Δημήτρη Δασκαλόπουλο

Από τον κριτικό και τ. Πρόεδρο
της Εταιρείας Συγγραφέων Αλέξη Ζήρα

«Σήμερα, σε λίγες ώρες, αποχαιρετούμε τον αγαπημένο φίλο Δημήτρη Δασκαλόπουλο. Τον αποχωρίζομαστε όπως και η σύζυγός του και φίλη μας, Μαρία Στασινοπούλου. Αλλά, όπως συνέβη με άλλους δικούς μας, της λογοτεχνίας, που έφυγαν, και η εξακολουθητική παρουσία τους δεν περιορίστηκε στις σελίδες των κειμένων, έτσι και με τον Δημήτρη κρατούμε ως συνέχεια αυτό που μετρά μέσα μας ως μνήμη από το πέρασμα του. Η οικεία στον Δημήτρη φωνή του Καβάφη, αναμφισβήτητα το έχει πει πιο καίρια, με τον γνωστό στίχο από το ποίημα «Ευρίωνος τάφος». Ο Ευρίων μαθήτευσε μεν στη φιλοσοφία και στη ρητορική, και δεν του ήταν άγνωστη η ιστορία, αλλά η απώλειά του στερεί τον αφηγητή του ποιήματος από «το πιο τίμιο- την μορφή του». Αυτό σημαίνει ότι σε οσαδήποτε στοιχεία και αν προστρέξουμε, προκειμένου να αναστήσουμε το σχήμα ενός συνολικού προσώπου, οσαδήποτε πληροφορίες και αν συγκεντρώσουμε για τα επιτεύγματα, τις διακρίσεις και τις ενέργειες, ακόμα και ενός ξεχωριστού λογίου, όπως ήταν ο Δημήτρης, αν αρκεστούμε σε αυτά και μόνο, θα μας έχουν διαφύγει πολύ περισσότερα: η εσωτερική του, συναισθηματική συγκρότηση, ο αργός και τελετουργικός τρόπος που εκφραζόταν, τα μετρημένα λόγια, οι δυσπιστίες και οι δύσκολοι ενθουσιασμοί που τον έκαναν διαρκώς να σταθμίζει, να επιλέγει ή να αποφεύγει.

Δεν ξέρω αν αναρωτήθηκε ποτέ κανείς, αν υπήρχαν βαθύτερες αιτιάσεις που οδήγησαν τον Δημήτρη ήδη από τα χρόνια του '60 και του '70 να ασχοληθεί περισσότερο από κάθε τι άλλο με τον Καβάφη και τον Σεφέρη. Ίσως δεν επιλέγουμε τυχαία τα πάθη μας. Πράγμα που είχε την ανάλογη συνέχειά του αργότερα

με τον Μανόλη Αναγνωστάκη. Πήρε άραγε κάτι ή επιβεβαίωσε κάτι μέσα στη μακρόχρονη θητεία του, από ετούτα τα τρία κατεξοχήν ηθικά αναστήματα της σύγχρονης ποίησής μας; Ό,τι και να υποθέσουμε πρόκειται για επιλογές και «συνομιλίες» που ξεχωρίζουν ευδιάκριτα στα όσα έγραψε, μα και στα όσα του «δίδαξαν» οι «παρέες» του αυτές. Μήπως επαλήθευσε από εκεί την αξία ενός ελληνικού κόσμου που βρίσκει πάντα την εσωτερική ισορροπία του; Ή μήπως επιβεβαίωσε έτσι την αξία της νηφαλιότητας, η οποία έγινε ένα είδος δομικής αρχής στη σύνθεση της ποίησής του, επιδρώντας ανάλογα στο γλωσσικό ήθος και ύφος του; Οπωσδήποτε, πλάι στον Καβάφη και τον Σεφέρη, δούλεψε πάνω στην άκρως προσεκτική και στρογγυλεμένη διατύπωση, έτσι ώστε να μην αφήνει ο λόγος του σκιές νοήματος.

Στοιχεία των δασκάλων του, αλλά μαζί και δικά του ιδιοσυγκρασιακά γνωρίσματα. Δεν είναι τυχαίο, ενδεχομένως, το ότι σπουδάζοντας τον καβαφικό και τον σεφερικό λόγο, μα και τον λόγο του ύστερου Μανόλη Αναγνωστάκη, ο Δημήτρης κατάλαβε ότι η τήρηση μιας απόστασης όταν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα της λογοτεχνίας, είναι απλώς το απαραίτητο υφάδι που σκεπάζει τα σπαραγμένα σώματα και τις σπαραγμένες ψυχές μας. Και έτσι ακριβώς έγινε στον ίδιο, επίσης. Τα κείμενά του θα μας δείχνουν τον ιδιαίτερο, συγκρατημένο τρόπο του να αφηγείται, να σχολιάζει με χιούμορ, να κρίνει. Το περίβλημα του λόγου του χαρακτηριζόταν από την αποφθεγματική ακρίβεια, τον χαμηλό και διαλογικό τόνο, όμως ενδομύχως έπαλλε στο βάθος ένας τρωτός συναισθηματικός κόσμος, κατευθυνόμενος όπως και ο κόσμος των περισσότερων μυθικών ποιητικών προσώπων του, από την βασανιστική έλλειψη δικαιοσύνης».

[3 Ιουνίου 2026]

ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ

Συναξάριον

3η
ΙΟΥΝΙΟΥ

Ο Άγιος
Λουκιλλιανός
ὁ Μάρτυρας
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ

Απολυτίκιον. Ἦχος α΄.
Χορὸς Ἀγγελικὸς.

Ὡς ἄστρον φαεινόν, ἐκ
νυκτὸς τῆς ἀπάτης, ὦ
Λουκιλλιανέ, εὐσεβῶς
ἀναλάμψας, νομίμως
ἠγωνίσαι, καὶ τὸν δόλιον
ἐκτείνας· ὅθεν πρέ-
σβευε, σὺν τῇ θεόφρονι
Παύλῃ, καὶ τοῖς τέσ-
σαρσι, Παισὶ Χριστῷ
Ἀθλοφόρε, ὑπὲρ τῶν
ψυχῶν ἡμῶν.

Κοντάκιον.

Ἦχος β΄. Τὰ ἄνω
ζητῶν.

Μαρτύρων Χριστοῦ,
ισότιμος γεγένησαι, βα-
σάνων σφοδρῶν, κατα-
τολήσας ἔνδοξε· καὶ
σὺν Παύλῃ ἔκραζες, καὶ
Παισὶ τοῖς θεοῖσι τῷ
Κτίστη σου· Ἴδου ὡς πρό-
βατα σφαγῆς, θύμεθα
Σῶτερ, διὰ πόθον τὸν
σόν.

Μεγαλυνάριον.

Σπόρον γεωργήσας
τὸν λογικόν, Μαρτύρων
ἔδρέψω, δι' ἀθλήσεως
τὸν καρπὸν, δι' οὗ τοὺς
τιμῶντας, ὦ Λουκι-
λιανέ σε, ἐκτρέφεις
ἀπορρήτως, ἐν θείῳ
Πνεύματι.

Αποχαιρετισμοί

Δήλωση της Υπουργού Πολιτισμού Λίνας Μενδώνη για την απώλεια του Δημήτρη Δασκαλόπουλου

Πληροφορούμενη την απώλεια του Δημήτρη Δασκαλόπουλου, η Υπουργός Πολιτισμού Λίνα Μενδώνη έκανε την ακόλουθη δήλωση:

Με θλίψη πληροφορήθηκα την απώλεια του Δημήτρη Δασκαλόπουλου, η οποία στερεί τα ελληνικά Γράμματα από έναν από τους επιφανέστερους εκπροσώπους τους. Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος θεράπευσε, σχεδόν, όλα τα είδη της γραμματείας μας, καταλείποντάς μας ένα μεγάλο έργο στην ποίηση, την κριτική, την βιβλιογραφική τεκμηρίωση, το δοκίμιο, την επιφυλλιδογραφία. Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος συνδύασε, με σπάνιο τρόπο, την βαθιά γνώση και αγάπη για τη λογοτεχνία με την ακαταπόνητη δουλειά, χωρίς την παραμικρή επιδίωξη προβολής. Υπηρέτησε πολυσχιδώς τα Γράμματα, ως αντιπρόεδρος του τότε Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, ως μέλος, επί σειρά ετών, των επιτροπών λογοτεχνικών βραβείων, αλλά και με την πολύχρονη και ουσιαστική συμβολή του στη διοργάνωση των Καβαφείων, από το 1984 μέχρι σήμερα, για την οποία είχα την ιδιαίτερη τιμή να του απονείμω το ειδικό βραβείο «Καβάφη», πριν από λίγους μόλις μήνες. Προσωπικότητα, με ιδιαίτερο κύρος, ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος αφήνει ένα βαθύ και μεγάλο έργο, αλλά και ένα σπανιότατο και καθόλα αξιομίμητο παράδειγμα της διά βίου αφοσίωσης του, στα Γράμματα.

Στην οικογένειά του, τους ομοτέχνους του και τους πολλούς φίλους του απευθύνω ειλικρινέστατα συλλυπητήρια.

Αποχαιρετάμε με μεγάλη θλίψη το ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Συγγραφέων, σπουδαίο ποιητή, μελετητή της λογοτεχνίας και βιβλιογράφο Δημήτρη Δασκαλόπουλο.

Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος υπήρξε μέλος με συνεχόμενη και πολυετή ενεργή προσφορά στη ζωή της Εταιρείας μας. Την υπηρέτησε ως μέλος του δεύτερου Διοικητικού της Συμβουλίου (1984-1986) υπό την Προεδρία του Εμμανουήλ Κάσδαγλη και επί σειρά ετών, μέχρι και σήμερα, εισηγήθηκε για την εισδοχή πολλών νέων μελών στην Εταιρεία μας. Το 2025 απένειμε το Μεγάλο Βραβείο Διδώ Σωτηρίου της Εταιρείας στον σημαντικό μας ποιητή και στενό του φίλο Τίτο Πατρίκιο.

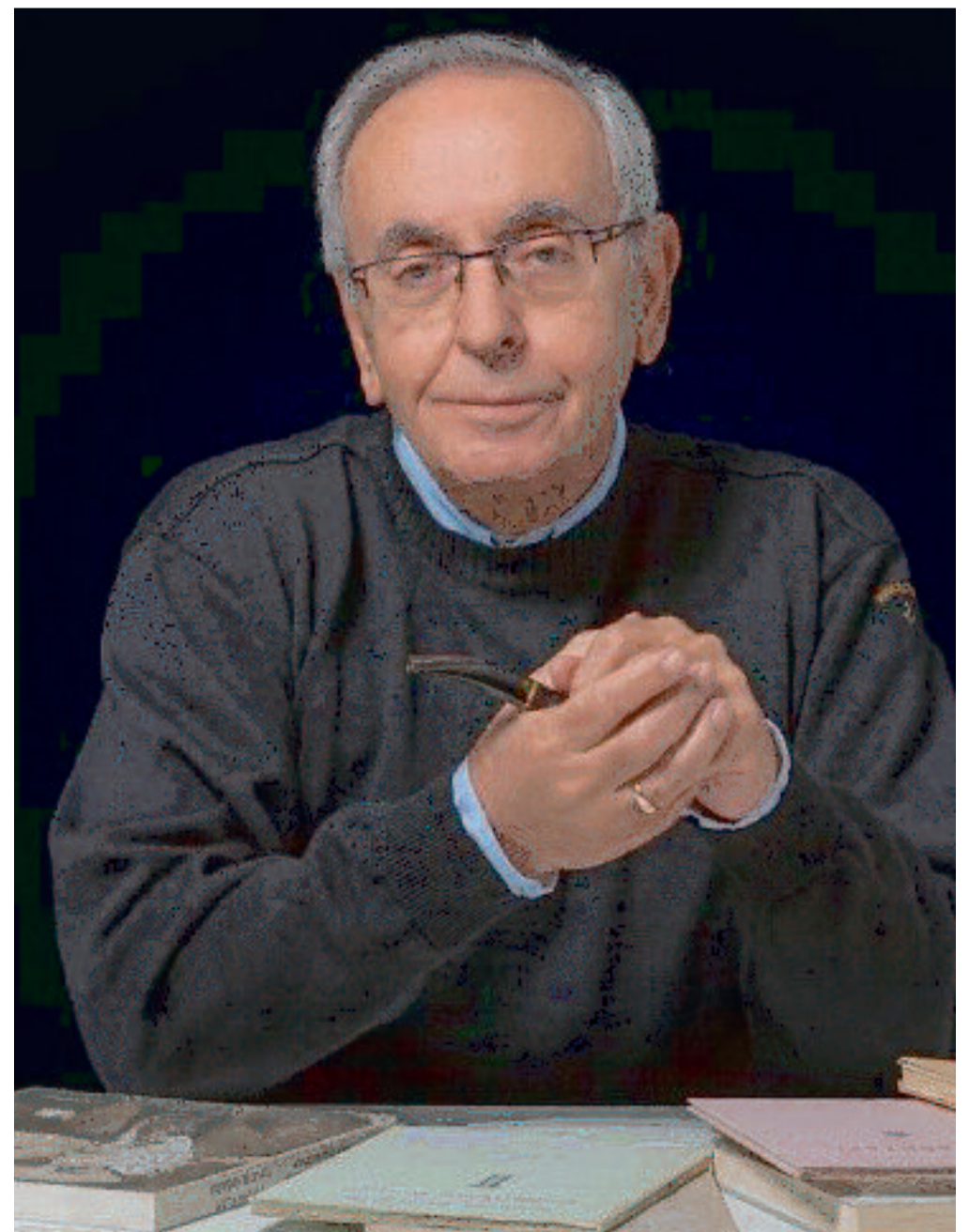
Ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος γεννήθηκε το 1939 στην Πάτρα, σπούδασε νομικά στην Αθήνα και εργάστηκε στην Εθνική Τράπεζα, όπου για μεγάλο χρονικό διάστημα είχε την ευθύνη του Τομέα Εκδόσεων & Ιστορικού Αρχείου, της έκδοσης του πολιτιστικού περιοδικού της Εμείς, ενώ υπήρξε και διευθυντής του Τμήματος Δημοσίων Σχέσεων της Τράπεζας. Είχε εκδώσει πολλά ποιητικά βιβλία, μελέτες για τη λογοτεχνία και δοκίμια, ενώ δημοσίευε επί σειρά ετών κριτικές λογοτεχνίας στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Είχε επιμεληθεί εκδόσεις έργων του Σεφέρη και είχε συντάξει βιβλιογραφίες για τον Σεφέρη, τον Γ. Κ. Κατσιμπαλη, τον Σικελιανό, τον Ελύτη, τον Μανόλη Αναγνωστάκη, τον Αλέξανδρο Κοτζιά, τη Νόρα Αναγνωστάκη, τον Κ. Π. Καβάφη κ.ά. Είχε προσκληθεί και συμμετάσχει ως ομιλητής σε πολυάριθμα συνέδρια, συμπόσια και ημερίδες. Ήταν μέλος της Εταιρείας Συγγραφέων, του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστο-

ρικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α), της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, του Σπουδαστηρίου Νέου Ελληνισμού, της Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας της Σχολής Μωραΐτη.

Το 2006 ανακηρύχτηκε επίτιμος διδάκτωρ του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το 2010 του Πανεπιστημίου Πατρών και το 2023 του Πανεπιστημίου της Κύπρου. Χρημάτισε αναπληρωματικό μέλος στο Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, αντιπρόεδρος του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου και Πρόεδρος του ΔΣ του Ομίλου Φίλων του Μανόλη Αναγνωστάκη. Υπήρξε μέλος της Κριτικής Επιτροπής των κρατικών λογοτεχνικών βραβείων και της Κριτικής Επιτροπής του περιοδικού Διαβάζω. Το 2015 βραβεύθηκε με το βραβείο του Ιδρύματος Πέτρου Χάρη της Ακαδημίας Αθηνών για το σύνολο του έργου του, το 2021 με το Μεγάλο Τιμητικό Βραβείο του ηλεκτρονικού περιοδικού Αναγνώστης, το 2022 με το Βραβείο Συνολικής Προσφοράς Βασίλης Μιχαηλίδης του Ομίλου Λογοτεχνίας και Κριτικής της Κύπρου και με το Βραβείο Ζαν Μορεάς του Γραφείου Ποιήσεως και το 2026 με το Ειδικό Βραβείο Καβάφη στο πλαίσιο των εκδηλώσεων Καβάφεια 2026.

Στη σύζυγό του Μαρία Στασινοπούλου, σημαντική συγγραφέα και μέλος της Εταιρείας μας, και στους υπόλοιπους οικείους του εκφράζουμε τα ειλικρινή μας συλλυπητήρια.

Το ΔΣ της Εταιρείας Συγγραφέων

Δημήτρης Δασκαλόπουλος, Απολογία ενός επιμελητή

Αφιέρωμα στον Γιώργο Σεφέρη [1 / 9]

Σε συνέχεια της μικρής παράδοσης των χριστουγεννιάτικων αφιερωμάτων του δικτυακού Νέου Πλανόδιου, οι τελευταίες αναρτήσεις της χρονιάς τιμούν τον Γιώργο Σεφέρη, από του οποίου τον θάνατο συμπληρώθηκε εφέτος ήμισυ αιώνας (1971-2021). Το αφιέρωμα ανοίγει σήμερα ο Δημήτρης Δασκαλόπουλος, πρύτανης των σεφεριστών μας. Ακολουθούν ως την Πρωτοχρονιά οι Γιώργος Κεντρωτής, Κώστας Χατζηαντωνίου, Χρήστος Δ. Αντωνίου, Ανθούλα Δανιήλ, Αγάθη Γεωργιάδου, Καλλιόπη Αβραάμ, Γεωργία Τριανταφυλλίδου και Κώστας Κουτσουρέλης. Τα περισσότερα από τα κείμενα του αφιερώματος ανακοινώθηκαν στην Κύπρο, κατά το πρόσφατο Ε΄ Σεφερικό Συμπόσιο της φιλόξενης Αγίας Νάπας (5-7.11.21), προσφιλούς τόπου του ποιητή.

«Ανακύπτει εδώ το ερώτημα: σε ποιον τύπο αναγνώστη απευθύνεται τόσο ο συγγραφέας όσο και ο επιμελητής; Ποια είναι τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια του μέσου ή του επαρκούς αναγνώστη; Τι μπορεί να θεωρηθεί άξιο σχολιασμού και, επιπλέον, μέχρι ποιου βαθμού μπορεί να φτάσουν τα πάσης φύσεως σχόλια; Αν πρόκειται π.χ. για έναν Έλληνα πρωθυπουργό του 20ού αιώνα, παραθέτεις και τα ληξιαρχικά του στοιχεία; Χρειάζεται να προσθέσεις και κάποιες, στοιχειώδεις έστω, πληροφορίες;» (Δ.Δ.)

*

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

Απολογία ενός επιμελητή

Ο Γιώργος Σεφέρης καταλέγεται, χωρίς αμφιβολία, στους ευάριθμους ποιητές μας που το έργο τους καλοτύχησε από εκδοτική άποψη. Αναλογιστείτε τις εκδοτικές ταλαιπωρίες του Σολωμού· σκεφτείτε πως ο Κάλβος περίμενε δύο ολόκληρους αιώνες για να τον γνωρίσουμε σε όλη του την έκταση και πως ο Παλαμάς, ο Καβάφης και ο Καρυωτάκης χρειάστηκαν από 50 έως 80 χρόνια για να αξιωθεί το έργο τους φιλολογική επιμέλεια. Σχεδόν κανένα από τα πάσης φύσεως γραπτά του Σεφέρη δεν παρέμεινε αφρόντιστο. Μόνον οι πέντε πρώτοι τόμοι του ημερολογίου του παραμένουν ακόμη χωρίς σχόλια, εις δόξαν της νωχελικής φιλολογίας μας. Ακόμη και το σχέδιασμα του μυθιστορήματος Βαρνάβας Καλοστέφανος αποτέλεσε αντικείμενο αξιοθαύμαστης φιλολογικής, μα και τυπογραφικής επιμέλειας.

Για την περίπτωση του Σεφέρη το μέγιστο μέρος της επιμέλειας πιστώνεται στον Γ. Π. Σαββίδη και, επικουρικώς, σε μια πλειάδα νεότερων που φρόντισαν τα γραπτά του ποιητή της Κίχλης. Τα ονόματά τους αναγράφονται στη φωτοτυπία που έχω διανείμει· εκεί θα συναντήσετε και το δικό μου όνομα. Κατά το παρελθόν επιμελήθηκα την έκδοση του τρίτου τόμου των Δοκιμών, δύο αλληλογραφίες του ποιητή (με τον Τίμο Μαλάνο και τον Γ. Κ. Κασιμίπαλη, αντιστοίχως), καθώς και τη λεγόμενη «νέα έκδοση» των ποιημάτων του (όπως την βάφτισε ο εκδότης) το 2014, που αντικατέστησε τις προηγούμενες εκδόσεις, κυκλοφορεί και ανατυπώνεται έκτοτε. Σκοπός της σημερινής εισήγησής μου δεν είναι (προς Θεού!) να αυτοβιογραφηθώ, αλλά να θίξω τα ποικιλόμορφα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι όσοι επιμελούνται την έκδοση λογοτεχνικών κειμένων και να προτείνω αυτά τα προβλήματα ως πιθανά θέματα συζήτησης.

Η έκδοση και επιμέλεια κειμένων του Σεφέρη με απασχόλησε για πρώτη φορά πριν από πολλά χρόνια, χωρίς τελικό αποτέλεσμα. Αφορμή στάθηκε μια πρόταση του Άλκη Αγγέλου ο οποίος περί τα μέσα της δεκαετίας του 1980 με κάλεσε στο γραφείο του για να μου ανακοινώσει μια έκδοση που είχε στο μυαλό του, εντεταγμένη στη μικρόσχημη σειρά της Νέας Ελληνικής Βιβλιοθήκης (NEB) των εκδόσεων «Ερμής», και να μου προτείνει να την επιμεληθώ. Κατά το υπόδειγμα που ακολουθούσαν όλα τα σχετικά βιβλία της NEB, το σχέδιο προέβλεπε να εκδοθεί αυτοτελώς η Στροφή του Σεφέρη στη μορφή της πρώτης έκδοσης, (ουσιαστικά να αναπαραχθεί το κείμενο), να επισημανθούν οι διαφορές που παρουσίαζε η συλλογή κατά τις μεταγενέστερες εκδόσεις, να καταγραφούν τα σχετικά σχόλια που σημείωνε ο ποιητής στα ημερολόγια και τις αλληλογραφίες του, οι κριτικές που είχαν υποδεχτεί το βιβλίο το 1931, καθώς και ό,τι άλλο είχε τυχόν γραφτεί έκτοτε. Ανέτρεξα στη δυσεύρετη πρώτη έκδοση και αντιπαρέβαλα το κείμενο των ποιημάτων με εκείνο των κατοπιτών εκδόσεων. Οι μεταγενέστερες μικροεπεμβάσεις του ποιητή στο αρχικό κείμενο ήταν κυρίως γλωσσικού χαρακτήρα και δήλωναν την επιθυμία του να εξομαλύνει την προσωπική του γλώσσα. [1] Το σχέδιο του Άλκη Αγγέλου σύντομα ναυάγησε, επειδή ο ίδιος αποχώρησε από τις εκδόσεις «Ερμής». Πάντως, αυτή η ανολοκλήρωτη προσπάθεια μού έμαθε πως τα κείμενα όλων των βιβλίων αποτελούν κατά κανόνα την κατάληξη μιας αφανούς αλλά πολύ ενδιαφέρουσας προϊστορίας.

Η πρώτη επιμέλειά μου σεφερικού κειμένου χρονολογείται το 1986, όταν συμπληρώνονταν 15 χρόνια από τον θάνατο του ποιητή. Όλα τα αποκλειστικώς έντυπα τότε λογοτεχνικά περιοδικά που ανθούσαν την εποχή εκείνη είχαν επιδοθεί σε μια ανταγωνιστική κούρσα αφιερωμάτων. Στο σεφερικό αφιέρωμα του περιοδικού Διαβάζω (τχ. 142, 23.4.1986) δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά το «Χειρόγραφο Οκτ. '68» με επιμέλεια Παύλου Ζάννα, μια αδημοσίευτη και άγνωστη έως τότε σεφερική δοκιμή με τίτλο «Η ποίηση στον κινηματογράφο» με δική μου επιμέλεια, καθώς και άλλες ανέκδοτες σελίδες του ποιητή, αλληλογραφικού κυρίως χαρακτήρα.[2] Μετά από τέσσερα χρόνια, ανέλαβα την έκδοση της αλληλογραφίας Σεφέρη-Μαλάνου, κεντρικό θέμα της οποίας είναι η καβαφική ποίηση, θέμα που προκάλεσε και την οριστική ρήξη και διακοπή της φιλίας των δύο αλληλογράφων, μιας φιλίας που εύστοχα χαρακτηρίστηκε ως «ανισοσκελής».[3] Το 1992 συγκρότησα την έκδοση του τρίτου τόμου των Δοκιμών, τον οποίον υποτίθεται ως «Παραλειπόμενα», χαρακτηρισμός που προέρχεται από τον ίδιο τον ποιητή· στο αρχείο του σώζεται με τον τίτλο αυτόν κατάλογος αδημοσίευτων πεζών κειμένων του της περιόδου 1945-1965. Σημειώνω πως 27 από τα 37 κείμενα του τόμου είχαν δημοσιευτεί, επωνύμως ή ψευδωνύμως από τον ίδιο τον Σεφέρη. Πρόθεσή μου δεν ήταν να ανιχνεύσω την εκδοτική βούληση του ποιητή αλλά να καταστήσω προσιτά τα κάθε είδους σκόρπια δοκιμιά του.

Ήδη κατονόμασα ένα βασικό πρόβλημα των επιμελητών, την περιβόητη «εκδοτική βούληση» του συγγραφέα στην οποία θα επανέλθω πιο κάτω. Τα λιγοστά ξενόγλωσσα κείμενα του Σεφέρη που περιλαμβάνονται στον τρίτο τόμο των Δοκιμών δημοσιεύτηκαν τόσο στην πρωτότυπη ξενόγλωσσα μορφή τους (γαλλικά και αγγλικά) όσο και σε ελληνική μετάφραση εκπονημένη από δόκιμους μεταφραστές, όπως ο Νάσος Δετζώρτζης, ο Γ. Π. Σαββίδης και ο ποιητής Στρατής Πασχάλης. Θεωρώ ως γλωσσική υπεροψία να δημοσιεύονται αμετάφραστα ξενόγλωσσα κείμενα, παρά την αυξημένη γλωσσομάθεια των νεότερων γενεών. Η αλληλογραφία του ποιητή με τον στενό φίλο του Γ. Κ. Κασιμίπαλη εκδόθηκε το 2009, αλλά με απασχόλησε επί μια δεκαετία, κυρίως λόγω της έκτασης αλλά και του κόστους παραγωγής της σε δύο τόμους, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την πολύχρονη αναζήτηση χρηματοδότη από την πλευρά του εκδότη. Για τον σχολιασμό των επιστολών επωφεληθήκα σιωπηρώς από την υπό έκδοση τότε βιβλιογραφία Σεφέρη, που εμφανίστηκε το 2016.

Σε όλες τις πιο πάνω περιπτώσεις δεν ακολούθησα κάποιες ιδιαίτερες εκδοτικές αρχές. Απλώς συμμορφώθηκα με ό,τι είχα επί πολλά χρόνια εμπειρικώς παρατηρήσει να ισχύει και να εφαρμόζεται συνεχώς σε ανάλογες περιπτώσεις. Αναφέρω εδώ επί τροχάδην ορισμένες γενικώς παραδεκτές εκδοτικές αρχές: Τα κείμενα δημοσιεύονται χωρίς περικοπές ή παρασιωπήσεις· η τυπογραφική μορφή τους ενοποιείται· οι αναφορές σε τίτλους έργων, βιβλίων και περιοδικών αποδίδονται με ομοιόμορφο τρόπο· διορθώνονται σιωπηρώς τα εμφανή γραμματικά ή συντακτικά λάθη· μεταφράζονται ξενόγλωσσες λέξεις και φράσεις, εκτός από εκείνες που έχουν πλέον ενσωματωθεί στην καθημερινή ομιλία μας· ενοποιείται η ορθογραφία και η στίξη, πλην εκείνων των περιπτώσεων κατά τις οποίες η στίξη μπορεί να θεωρηθεί πως συνιστά στοιχείο ύφους, όπως π.χ. η κατά σύστημα χρήση της άνω τελείας από τον Σεφέρη ή τα συνεχή, απαντωτά κόμματα που θέτει σε όλα τα γραπτά του κείμενα ο Μαλάνος. Ένα ακόμη συναφές πρόβλημα είναι και η διχογνωμία που υπάρχει για το πώς τυπώνονται παλαιότερα πολυτονικά ή αρχαία κείμενα, οσάκις τα κείμενα αυτά εμπεριέχονται σε βιβλίο τυπωμένο με το γενικώς ισχύον μονοτονικό σύστημα.

Πέρα από τα πιο πάνω που συνιστούν την εξωτερική μορφή και προσδίδουν ομοιομορφία σε κάθε κείμενο, σπουδαιότερο και σημαντικότερο ζήτημα αποτελεί ο σχολιασμός των κειμένων. Ανακύπτει εδώ το ερώτημα: σε ποιον τύπο αναγνώστη απευθύνεται τόσο ο συγγραφέας όσο και ο επιμελητής; Ποια είναι τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια του «μέσου» ή του «επαρκούς» αναγνώστη; Τι μπορεί να θεωρηθεί άξιο σχολιασμού και, επιπλέον, μέχρι ποιου βαθμού μπορεί να φτάσουν τα πάσης φύσεως σχόλια; Αν πρόκειται π.χ. για έναν Έλληνα πρωθυπουργό του 20ού αιώνα, παραθέτεις και τα ληξιαρχικά του στοιχεία; Χρειάζεται να προσθέσεις και κάποιες, στοιχειώδεις έστω, πληροφορίες;

Χρονολογικώς τελευταία έρχεται η επιμέλειά μου των σεφερικών ποιημάτων του 2014. Ήταν από καιρό γνωστό πως ο Σεφέρης σχεδίαζε να εκδώσει νέα ποιητική εργασία του μετά το Νόμπελ και είχε ήδη καταρτίσει έναν ελλιπή κατάλογο με περίπου τριάντα ποιήματα, τα περισσότερα από τα οποία είχαν ήδη σποραδικώς δημοσιευτεί από τον ίδιο. Το γεγονός που ευλόγως ξένισε και κρίθηκε με επιφυλάξεις στη λεγόμενη «νέα έκδοση»[4] ήταν ότι για πρώτη φορά εντάχθηκε στο κυρίως σώμα των ποιημάτων η μεταθανάτια συλλογή Τετράδιο Γυμνασμάτων, β΄, που εκδόθηκε το 1976 με επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, ο οποίος

Δημήτρης Δασκαλόπουλος, Απολογία ενός επιμελητή

συνέθεσε τα περιεχόμενα του βιβλίου με υπερδιπλάσιο αριθμό ποιημάτων από εκείνα που είχε πρόχειρα καταγράψει ο ίδιος ο Σεφέρης. Ο όγκος αυτός των ποιημάτων προήλθε από τα ημερολόγια του ποιητή, προκαλώντας το λογικό ερώτημα, αν επρόκειτο για σχέδια στίχων ή για περίπου ολοκληρωμένα ποιήματα που θα έβρισκαν κάποια στιγμή τη θέση του σε μια συλλογή. Η συσσωμάτωση που επιχειρήσα (Ποιήματα + Τετράδιο Γυμνασμάτων, β΄) αποτέλεσε αμοιβαία επιθυμία των εκδόσεων Ίκαρος και της κληρονόμου των πνευματικών δικαιωμάτων του ποιητή. Πιστεύω, έτσι κι αλλιώς, πως υπάρχει και ένα σιωπηρό δικαίωμα του αναγνώστη να έχει πρόχειρα σε ένα βιβλίο όλα τα ποιήματα ενός ποιητή. Ακόμη και για την οριακή, λόγω της εκδοτικής τακτικής του, περίπτωση του Καβάφη, έχουν υπάρξει τουλάχιστον δύο εκδόσεις με το σύνολο των ποιημάτων του, εκτός εκείνων που ονομάστηκαν Ατελή.[5] Το εκδοτικό μα και ηθικό δίλημμα που αντιμετώπισα ήταν αν θα έπρεπε να ακυρώσω και να διαγράψω την εργασία του Σαββίδη, καταρτίζοντας έναν δικό μου πίνακα περιεχομένων (ασφαλώς μικρότερο) ή να τηρήσω τις δικές του επιλογές. Προτίμησα τη δεύτερη εκδοχή, σε μια προσπάθεια να συνδυάσω, κατά τη διατύπωση Σαββίδη, «τη μέγιστη δυνατή περιεκτικότητα με την ελάχιστη θεμιτή αυθαιρεσία».

Η έκδοση του 2014 παραμέρισε τα μαύρα (bold) στοιχεία με τα οποία τυπώνονταν σταθερό ο σφαιρικός τόμος Ποιήματα από το 1972 και εντεύθεν. Έχω την εντύπωση πως ο Γ. Π. Σαββίδης θέλησε να ακολουθήσει την τελευταία συλλογή που εξέδωσε ο ποιητής όσο ζούσε, εννοώ τα Τρία Κρυφά Ποιήματα, συλλογή που επιμελήθηκε ο ίδιος ο Σεφέρης στο τυπογραφείο του αθηναϊκού Γαλλικού Ινστιτούτου (και όχι στον Ίκαρο), επιλέγοντας τα μαύρα στοιχεία.[6] Με τη νέα γραμματοσειρά που επέλεξε τα ποιήματα αποκτούν μίαν αλαφράδα και μια δωρική λιτότητα –έτσι τουλάχιστον θέλω να πιστεύω. Επιπλέον, ενοποιήθηκαν οι σημειώσεις, καθώς και τα ευρητήρια τίτλων και πρώτων στίχων, διορθώθηκαν ελάχιστα τυπογραφικά λάθη και διατηρήθηκε η σελιδοποίηση των μετά το 1972 εκδόσεων των Ποιημάτων, ούτως ώστε να εξακολουθήσει να διατηρεί τη χρησιμότητά του ο πίνακας λέξεων που είχε πολύ έγκαιρα συντάξει ο Ξ. Α. Κοκόλης. Έτσι κι αλλιώς, διαθέτουμε σήμερα τον ογκώδη συμφραστικό πίνακα λέξεων ολόκληρου του ποιητικού έργου του Σεφέρη, που εξέδωσε το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.[7] Στην έκδοση του 2014 προστέθηκε, τέλος, και ένα δισέλιδο με την εκδοτική προϊστορία όλων των συγκεντρωτικών εκδόσεων του Σεφέρη από το 1940 έως σήμερα. Δεν ανέτρεξα σε χειρόγραφα των ποιημάτων του Σεφέρη για να τα παραβάλω με την τυπωμένη μορφή τους, δεδομένου ότι ο Σαββίδης μου είχε αποκαλύψει σε ιδιωτική συνομιλία μας πως είχε αρχίσει να επιμελείται, ανωνύμως και αφανώς, τα σφαιρικά ποιήματα πριν από τον θάνατο του ποιητή. Συμπέρανα, επομένως, πως στις συζητήσεις μεταξύ του ποιητή και του επιμελητή του θα είχαν συναποφασιστεί τα τυχόν διφορούμενα σημεία, παραδίδοντας ένα τελικό κείμενο που ανταποκρινόταν στη «βούληση» του Σεφέρη.

Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός πως, εκτός από την κριτική Γαραντούδη που προανέφερα, δεν σχολιάστηκε η έκδοση του 2014, παρά μόνον σε ειδησεογραφικά σημειώματα. Περιέργως, έλαβα εκτενή επιστολή με ερωτηματικά και απορίες από έναν άγνωστό μου Καταλανό, προφανώς μεταφραστή του Σεφέρη, όπως μπορούσα ευλόγως να υποθέσω, ονόματι Joan Frederic Calabuig, ο οποίος παρέθετε με σχολαστική ακρίβεια τις πάσης φύσεως απορίες του ακόμη και για τελείες, κόμματα και παραγράφους των σφαιρικών στίχων, όπως απέδιδε όλα αυτά η έκδοση του 2014. Του απάντησα λεπτομερώς. Δεν γνωρίζω αν τον ικανοποίησαν οι απαντήσεις μου.

Τα βασικά ερωτήματα που προκύπτουν, χωρίς να εξαντλούν τα σχετικά προβλήματα, είναι τα εξής: Ποιος ακριβώς είναι ο ρόλος του επιμελητή εκδόσεων; Είναι ένας απλός μεσολαβητής ανάμεσα στον συγγραφέα και τον αναγνώστη; Είναι υπηρέτης δύο αφεντάδων; Μπορούμε να του αναγνωρίσουμε κάποιες ελευθερίες και μέχρι ποιου σημείου; Πώς ορίζεται κάθε φορά η «εκδοτική βούληση» του συγγραφέα; Ίδανική περίπτωση θα ήταν να μπορεί ο επιμελητής να στηριχτεί σε χειρόγραφο του συγγραφέα. Τι γίνεται, όμως, με τα κείμενα για τα οποία δεν διαθέτουμε χειρόγραφο, αλλά το έργο αναπαράγεται κάθε φορά από παλαιότερες εκδόσεις; Δεν νομίζω πως υπάρχει μία και μοναδική απάντηση σε όλα τα ερωτήματα. Η βασική, θεμελιώδης αρχή είναι πως ο επιμελητής οφείλει να υπηρετήσει ισομερώς τον συγγραφέα και τον αναγνώστη και, πάση θυσία, να σεβαστεί το κείμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τραυματικών επεμβάσεων, και μάλιστα σε στίχους ενός ποιητή όπως ο Κ. Π. Καβάφης, αποτελεί η προ ετών έκδοση των ποιημάτων του από τον Ρένο Αποστολίδη και τους δύο γιους του οι οποίοι δηλώνουν ευθαρσώς πως παρουσιάζουν τα ποιήματα του Αλεξανδρινού «απαλλαγμένα από τους γραμματικούς αισθητισμούς του ποιητή» και, επιπλέον, πως ο Καβάφης «και στις άνω τελείες έκανε κατάχρηση-υπεραρκούν τα σκέτα κόμματα που δεν παρεμποδίζουν τη ροή του λόγου. Κα-

ταργήσαμε επίσης την τελεία και παύλα, που σημείωνε κατά τη συνήθεια της εποχής, ενώ προστέθηκαν κάμποσα θαυμαστικά και πολλά αποσιωπητικά στα τέλη των στίχων του».[8]

Δuo τελευταίες λέξεις για την περιβόητη «εκδοτική βούληση» του συγγραφέα, έναν όρο πολύπτυχο ο οποίος σπανίως διατυπώνεται ρητώς, αλλά προκύπτει εμμέσως από την εκδοτική τακτική που ακολούθησε (αν ακολούθησε) ο συγγραφέας. «Έτσι, στο ερώτημα “ποια είναι η βούληση του συγγραφέα”, ο φιλολογικός επιμελητής των κειμένων του δεν μπορεί, στις περισσότερες περιπτώσεις, να δώσει πλήρη και πειστική απάντηση».[9] Πολλά τα σχετικά παραδείγματα. Μπορούμε, π.χ., να μιλάμε για εκδοτική βούληση του Παπαδιαμάντη, ενός συγγραφέα που δεν αξιώθηκε να δει τυπωμένο βιβλίο του όσο ζούσε; Η έκδοση των ποιημάτων του Καβάφη το 1935 από τους κληρονόμους του ανταποκρίνεται, άραγε, στην εκδοτική βούληση του ποιητή, και μάλιστα για ένα εκδοτικό αποτέλεσμα που, κατά τον Σεφέρη, θύμιζε βιβλίο καμωμένο για το μπουντουάρ παριζιάνας κοκότας; Το Τετράδιο Γυμνασμάτων, β΄, ή τα Ποιήματα Σεφέρη του 2014, ακολουθούν την εκδοτική βούληση του ποιητή τους; Και, εντέλει, ποιος αποφασίζει και ποιος έχει την ευθύνη για την επιλογή της εκδοτικής μεθόδου, ο εκδότης ή ο επιμελητής;[10]

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Θυμίζω πως το 1937 ο Σεφέρης δημοσίευσε επιστολή με προτάσεις του για την ενοποίηση της τότε γραφόμενης δημοτικής γλώσσας. Στη συζήτηση που προκλήθηκε από την επιστολή έλαβαν μέρος οι Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Άγγελος Τερζάκης και Κλέων Παράσχος. Η επιστολή Σεφέρη σήμερα στις Δοκίμες, τρίτος τόμος, σ. 269-271. Βλ. και Βιβλιογραφία Γιώργου Σεφέρη (1922-2016), Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2016, λήμμα Α22.

[2] Τόσο το «Χειρόγραφο Οκτ. '68» όσο και «Η ποίηση στον κινηματογράφο» εκδόθηκαν αυτοτελώς την ίδια χρονιά (1986) από τις εκδόσεις Διάττων και έχουν περιληφθεί στον τρίτο τόμο των Δοκιμών, σ. 246-266 και 130-136, αντιστοίχως.

[3] Γ. Π. Σαββίδης, «Μια ανισοσκελής φιλία», Το Βήμα της Κυριακής, 27 Ιανουαρίου 1991 [= Φύλλα Φτερά, Δοκίμες και Δοκιμασίες, 1989-1993, Ίκαρος 1995, σ. 180-181]

[4] Βλ. Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η νέα έκδοση των Ποιημάτων του Σεφέρη», The Athens Review of Books τχ. 53 (Ιούλιος-Αύγουστος 2014), σ. 44-45.

[5] Κ. Π. Καβάφης, Άπαντα τα ποιήματα, Εισαγωγή-Επιμέλεια Σόνια Ιλίνσκαγια, Νάρκισσος 2003 ~ Κ. Π. Καβάφης, Ποιήματα 1882-1932, Ερμής <2003, φροντίδι Μανόλη Σαββίδη>.

[6] Η συλλογή Τρία Κρυφά Ποιήματα και το τομίδιο Σήμα του Άγγελου Σεφεριάδη είναι τα μόνα βιβλία που επιμελήθηκε προσωπικώς ο Σεφέρης, χωρίς την ανάμειξη φιλολογικού επιμελητή αφότου το έργο του άρχισε να εκδίδεται από τον Ίκαρο. Για τις σχέσεις του με την τέχνη της τυπογραφίας, βλ. το μελέτημά μου «Σεφέρης και η Τυπογραφία, (Σχέδιο μελέτης)» στο βιβλίο μου Συμπαθητική Μελέτη, Ερμής 1999, σ. 77-80.

[7] Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Συμφραστικός πίνακας λέξεων στο ποιητικό έργο του Γιώργου Σεφέρη, Φιλολογική επιμέλεια Ι. Ν. Καζάζης – Εβίνα Σιστάκου, Ηλεκτρονική Επιμέλεια Vincent C. Müller, Θεσσαλονίκη 2003.

[8] Κ. Π. Καβάφης, Άπαντα τα δημοσιευμένα ποιήματα, Κριτικά αξιολογημένα (μαζί με τα άριστα «ανέκδοτά» του), Με αναλυτικό φιλολογικό, ιστορικό και αισθητικό σχολιασμό από τους Ρένο, Ήρκο και Στάντη Αποστολίδη, Τα Νέα Ελληνικά 2002, σ. XXII της Εισαγωγής.

[9] Χ. Λ. Καράογλου, «Ο φιλολογικός επιμελητής ανάμεσα στον συγγραφέα και στον αναγνώστη, Υπηρέτης δύο αφεντάδων;», περ. Κονδυλοφόρος τ. 12 (2013), σ. 165-189.

[10] Ικανό μέρος της σχετικής βιβλιογραφίας βρίσκεται συγκεντρωμένο στις εισηγήσεις του τόμου Εκδοτικά Προβλήματα και Απορίες, Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη του Γ. Π. Σαββίδη, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού 2002. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το τεύχος Μεταξύ Γραφής και Ανάγνωσης, Κείμενα για την Επιμέλεια, που εξέδωσε το 2012 ο άλλως αφανής Σύλλογος Μεταφραστών-Επιμελητών-Διορθωτών, όπου περιλαμβάνονται οι εισηγήσεις πέντε πολύ γνωστών επιμελητών εκδόσεων που εκφωνήθηκαν σε σχετική ημερίδα.

Για «Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου» του Δ. Δασκαλόπουλου

– γράφει ο Κωνσταντίνος Κωστέας

30/01/2018

Δημήτρης Δασκαλόπουλος,
Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου,
Πατάκη, Αθήνα 2016.

Γεννημένος στην Πάτρα λίγο πριν το έπος του '40 και ευνοημένος από την τύχη, καθώς σε βρεφική ηλικία επέζησε ενός βομβαρδισμού των Ιταλών, ο ποιητής, κριτικός και βιβλιογράφος Δημήτρης Δασκαλόπουλος έμελλε να διατρέξει τον 20ό

αιώνα συγχρωτιζόμενος με μορφές που σημάδεψαν με την παρουσία τους τα ελληνικά γράμματα.

Ξεκινώντας από την Πάτρα και την Αχαγιά των κατοχικών χρόνων ανθολογεί σκόρπιες εικόνες μεγάλης έντασης από την παιδική και την εφηβική ηλικία. Η απώλεια του πατέρα στην τρυφερή ηλικία των τεσσάρων χρόνων, η κλίση στα γράμματα, τα πρώτα εξωσχολικά παιδικά διαβάσματα. Η μνήμη αποδελτιώνει ανάμεσά τους αναγνώσματα όπως οι Άθλιοι του Βίκτωρος Ουγκώ, ο Όλιβερ Τουϊστ του Κάρολου Ντίκενς, ορισμένοι τίτλοι από τη σειρά του Παπύρου, τα Άπαντα του Ροΐδη. Ακολου-

θούν γυμνασιακά αναγνωστικά με κείμενα των λησμονημένων σήμερα Χρηστοβασίλη, Στέφανου Γρανίτσα, Παύλου Νιρβάνα ή των εκπροσώπων της γενιάς του 1880: Πολέμη, Δροσίνη, Γρυπάρη, Μαλακάση. Φυσικά δεν έλειπαν τα χριστουγεννιάτικα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου και ο δυσνόητος τότε για τον ποιητή Παλαμάς.

Το κλίμα της εποχής συμπληρώνουν περιφερόμενοι στιχοπλόκοι που απαγγέλλουν πατριωτικά στιχάκια στα σχολεία τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια, οι αυτοσχέδιες φιγούρες Καραγκιόζη –άγνωστες στα σημερινά παιδιά–, οι χαρταετοί της Καθαράς Δευτέρας, το μονοπώλιο σπύριτων, φωτιστικού πετρελαίου, αλατιού και παιγνιόχαρτων που διαχειριζόταν η μητέρα του, το παρθενικό και άδοξο ραδιόφωνο –λεία στα χέρια του μεγαλύτερου αδερφού. Η δεκαετία του '50 αφήνει ανεξίτηλο το στίγμα της στον νεαρό Δασκαλόπουλο καθώς συναντά στην Μεγάλη Ποιητική Ελληνική Ανθολογία του Μιχαήλ Περάνθη το 1954 τον Καβάφη και λόγω του αποκλεισμού του Αλεξανδρινού ποιητή από την εκπαίδευση τον συνδέει με τις έννοιες της αμαρτίας και του απαγορευμένου. Αργότερα η σχέση αυτή θα λάβει άλλη διάσταση. Το 1958 έχοντας πια καταλάβει ότι η ποίηση γράφεται και από ζωντανούς δημοσιεύει τα πρωτόλειά του στην εφημερίδα Πελοπόννησος. Ο νεαρός Δασκαλόπουλος έχει πλέον παραδοθεί στη σαγήνη των γραμμάτων, γεγονός που προοικονομεί το μέλλον του σ' αυτά.

Τα φοιτητικά του χρόνια στην Αθήνα στο γύρισμα της δεκαετίας τον βυθίζουν σε αίθουσες κινηματογράφων και θεατρικές σκηνές, τον φέρνουν σε επαφή με ταραχώδη πολιτικά γεγονότα που κλιμακωτά οδήγησαν στη δικτατορία. Μέσα από το σκηνικό της εποχής (τραμ, πολυκατοικίες, παλαιοβιβλιοπωλεία, λογοτεχνικά περιοδικά, πανεπιστημιακά αμφιθέατρα), προβάλλει στοχαστικός ο πρωταγωνιστής και ταυτοχρόνως συγγραφέας του βιβλίου. Η εξακολουθητική καταβύθισή

του στα βιβλία οδήγησε όχι μόνο στην διαβίου φιλιαναγνωσία αλλά και τη συστηματική ενασχόληση με την κριτική και την βιβλιογραφία. Πρόκειται για απαιτητικές και ιδιαίτερα χρονοβόρες έρευνες, που ωστόσο δεν αναχαιτίζουν, δεν στομώνουν την πρωτότυπη λογοτεχνική του έκφραση, που διοχετεύτηκε σε δέκα περίπου συλλογές ποιημάτων σε διάστημα πενήντα χρόνων, εσχάτως δε με το τρέχον έργο Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου και στην πεζογραφία –ο τίτλος αντλήθηκε από τον Παλαμά.

Όλο αυτό το διάστημα, και μάλιστα εργαζόμενος ως υπάλληλος της Εθνικής Τράπεζας σε απαιτητικό πόστο, συντάσσει μελέτες, ανθολογίες, κριτικές και βιβλιογραφίες. Οι πλήρεις βιβλιογραφικές καταγραφές που συνέταξε μεταξύ άλλων για τον Καβάφη και τον Σεφέρη θα αποτελέσουν ορόσημο για την ελληνική λογοτεχνία.

Αυτή η πλούσια πνευματική εργασία τον έφερε σε γνωριμία και επαφή με εξέχουσες μορφές των γραμμάτων. Ανάμεσα τους συγκαταλέγονται οι: Ζήσιμος Λορεντζάτος, Μανόλης και Νόρα Αναγνωστάκη, Γιώργης Παυλόπουλος, Στρατής Τσίρκας, Γ.Π. Σαββίδης, Στυλιανός Αλεξίου, Δ.Ν. Μαρωνίτης, Mario Vitti, Παύλος Ζάννας, Αλέξανδρος Αργυρίου, Μάνος Χαριτάτος, Μαρώ Σεφέρη και πολλοί άλλοι, επώνυμοι και μη, με τους οποίους συχνά ανέπτυξε και προσωπική φιλία. Στιγμιότυπα από την συναναστροφή αυτή εμφανίζονται μέσα στις σελίδες του βιβλίου κρατώντας αμείωτο το αναγνωστικό μας ενδιαφέρον. Κάποιοι μάλιστα αποτυπώνονται σε οικείες απαθανάτισεις με τον συγγραφέα και τη συνοδοιπόρο του σε όλη αυτήν την πορεία Μαρία Στασινοπούλου στο παράρτημα φωτογραφιών, κάνοντάς το ελκυστικότερο στα μάτια του αναγνώστη.

Ο συγγραφέας ανακαλώντας την πολυδιάστατη αυτή εμπειρία ζωής χτίζει με τρόπο αριστοτεχνικό ένα αυτοβιογραφικό χρονικό, όπως εύστοχα επισημάνθηκε. Πρόκειται για ένα κείμενο-μαρτυρία, ένα αξιόπιστο ντοκουμέντο για τους νεότερους που επιτυγχάνει να ανασυστήσει τη φιλολογική ζωή του τόπου μας κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Γεγονότα και πρόσωπα των γραμμάτων με τα οποία ο ποιητής ήρθε σε συνάφεια, συμπλέκονται σε μια σύνθετη αφήγηση που μπολιάζει το ατομικό στο συλλογικό και το ιδιωτικό στο δημόσιο. Σταθερή συνισταμένη η Λογοτεχνία!

Η σεμνή και νηφάλια γλώσσα δεν αφήνει κανένα ίχνος οίησης και κομπασμού παρά τη στενή συναναστροφή του Δημήτρη Δασκαλόπουλου με κορυφαίους των γραμμάτων μιας πεντηκονταετίας. Από την άλλη οι προσωπογραφίες που σκιαγραφεί δεν εξωραϊζονται, δεν αγιοποιούνται, παρά το βαρύ όνομα που φέρουν (όπως π.χ. ο Τίμος Μαλάνος, ο Ανδρέας Καραντώνης, η Άννα Σικελιανού), αλλά παρουσιάζονται σαν άνθρωποι με τα προτερήματα και τις αδυναμίες τους, πράγμα που δείχνει πόσο αδέκαστη, ειλικρινής και προπάντων θαρραλέα είναι αυτή η κατάθεση. Στον αντίποδα αποκαθίσταται στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού ο «εσωστρεφής», «ιδιόρρυθμος», «συντηρητικός» Ζήσιμος Λορεντζάτος ως ο μόνος άξιος δοκιμογράφος των τελευταίων χρόνων, εμβριθής γνώστης της γραμματείας μας, επιλεκτικός απλά στις συναναστροφές του, είτε ανθρώπινες είτε κειμενικές.

Το έργο αυτό, νηφάλιος απολογισμός μιας μεστής συγγραφικής ζωής, μας επιτρέπει τη μέθεξη με τον ποιητή και τον καιρό του, μας φέρνει σε οικειότητα με μυθικά πρόσωπα του παρελθόντος που στοιχειώνουν με τρόπο ζωογόνο το παρόν και το μέλλον μας. Είναι από τα βιβλία που δημιουργούν νύξεις για περαιτέρω έρευνα και καλλιεργούν μια δίχως τέλος αγάπη για τη Λογοτεχνία.

[Πρώτη δημοσίευση στο ηλεκτρονικό **Φρέαρ**.]